

zendtijd en vercommercialisering van het netwerk. Deze moraliteit loopt als een rode draad door het boek. Vaak wordt het begrip 'zedelijkheid' in engere zin gebruikt als 'het overeenkomen met de heersende opvattingen van wat op seksueel gebied geoorloofd of behoorlijk is' (Van Dale). Het is, hoewel niet slechts voorbehouden aan de twintigste eeuw, in de beschreven vorm wel typisch Hollands.

Het boek bevat een namenregister en per hoofdstuk een zeer beknopte literatuurlijst. De illustraties zijn doeltreffend gekozen. Minpuntje is dat enkele foto's wel erg ver van hun verwijzing in de tekst staan (op pagina 49 een foto bij pagina 9!).

Hoewel de onderlinge volgorde van de hoofdstukken te bediscussiëren valt en historici de toekomstperspectieven aan het eind van sommige hoofdstukken niet zullen waarderen, verdient het boek een aanbeveling. Het is in zijn beknoptheid en diversiteit een goed leesbaar overzichtswerkje geworden.

Lianne Damen

F. Gouda, *Dutch culture overseas. Colonial practice in the Netherlands Indies, 1900-1942* (Amsterdam: Amsterdam university press, 1995, ix + 304 biz., ISBN 90 5356 178 1).

In *Dutch culture overseas* behandelt Frances Gouda de heruitvinding van de Nederlandse cultuur in het twintigste-eeuwse Nederlands-Indië. Zij laat zich daarbij leiden door het verschil tussen de religieuze tolerantie en het politieke pluralisme in Nederland zelf en de gewelddadige overzeese 'diaspora'. Met recente studies van nationalisme als uitgangspunt betoogt Gouda dat kolonialisme een wezenlijk onderdeel was van de 'nationale identiteit' van veel Europese landen, waaronder Nederland. In een koloniale omgeving veranderde het Europese normen- en waardenpatroon onherkenbaar. Daarom kan de transformatie van de Nederlandse cultuur in Zuidoost-Azië een onthullend inzicht geven in de 'ware' natuur van het Nederlandse nationalisme. Vanuit dit perspectief behandelt Gouda in een zestal hoofdstukken (eigenlijk essays) verschillende facetten van de Nederlandse cultuur in een context van overheersing en apartheid. In een inleiding beschouwt Gouda de koloniale cultuur vanuit het perspectief van de menselijke herinnering. Daarna stelt ze de vraag aan de orde hoe een klein land een groot koloniaal rijk kon besturen, met veel aandacht voor de Nederlandse studies van 'oosterse' cultuur en *adat* en het gebruik dat daarvan in de koloniale bestuurspraktijk werd gemaakt. In andere hoofdstukken bespreekt zij de Nederlandse voorliefde voor de aristocratische cultuur van Java en Bali, de opleiding die aan adellijke meisjes werd gegeven en het leven van Nederlandse en Indo-Europese vrouwen in de kolonie. In deze twee boeiende hoofdstukken komt Gouda's aandacht voor burgerschap en dagelijkse routine naar voren. Als 'middenstuk' fungeert een hoofdstuk over evolutionaire ideeën in de Nederlandse koloniale retoriek, waarin de overtuiging dat de 'mystieke' Javaanse cultuur vergelijkbaar was met de Europese cultuur uit Huizinga's *Herfstij der middeleeuwen* het uitgangspunt vormt. Gouda eindigt haar boek met een hoofdstuk over het Nederlandse paviljoen op de internationale koloniale tentoonstelling die in 1931 in Parijs gehouden werd. Dat paviljoen, dat dooreen nooit opgehelderde brand in de as is gelegd, was een hoogtepunt in de representatie van de Nederlandse koloniale stijl. In een epiloog behandelt Gouda tenslotte de Nederlandse nostalgie naar het verdwenen paradijs dat Nederlands-Indië in de herinnering van velen was.

Gouda ziet de Nederlandse koloniale cultuur als een pluralistisch en eclectisch verschijnsel, een fusie van Europese mentaliteiten en unieke lokale omstandigheden. Het is er haar duidelijk niet om te doen een alomvattende verklaring te geven voor het karakter van de Nederlandse

'diaspora' in Indonesië. Het resultaat is een boek geworden dat evenzeer een 'eclectische fusie' is als de verschijnselen die de auteur beschrijft. Gouda's boek sluit direct aan bij allerlei internationaal gevoerde intellectuele debatten: over nationalisme, *gender*, de relatie tussen antropologie en imperialisme, enzovoorts. In bijna ieder hoofdstuk van haar boek laat Gouda het perspectief verschuiven. Het notenapparaat verraaft een enorme belesenheid die in het boek over het algemeen goed verwerkt is. *Dutch culture overseas* illustreert daardoor ideeën die bij allerlei historici, antropologen en andere wetenschappers leven in een typisch Nederlandse context en alleen dat al maakt het boek een waardevolle bijdrage aan de geschiedschrijving van Nederland en Nederlands-Indië in de twintigste eeuw. Niettemin werpt het boek ook de nodige vragen op. In hoofdstuk twee bijvoorbeeld legt Gouda een verband tussen koloniale bestuurswetenschappen en Indonesische cultuurstudies. Over de studie van het Indonesische adatrecht zegt zij veel boeiende dingen: vooral het sterk empirische en classificerende karakter daarvan maakt de adatrechtstudie tot een belangrijk instrument van het koloniale bestuur. De studies van Indonesische culturen in het algemeen ziet Gouda eveneens als symmetrisch aan de behoeften van het bestuur. Maar hoe bijvoorbeeld de studie van archeologie en etnomusicologie haar ontstaansredenen vindt in die behoeften blijft duister. Het probleem ligt niet in de parallelle, die Gouda goed duidelijk weet te maken, maar meer in het eventuele causale verband tussen deze verschijnselen. Het intellectuele klimaat in Nederland zelf namelijk moet daarbij toch ook een factor zijn geweest. Een ander punt komt bijvoorbeeld in hoofdstuk zes naar voren, waarin Gouda de koloniale tentoonstelling in Parijs behandelt. Zij ziet het Nederlandse paviljoen op deze tentoonstelling als de ultieme uiting van de unieke Nederlandse koloniale cultuur. Wat zij daarbij echter verwaarloost, is dat dit paviljoen óók het commerciële karakter van het Nederlandse koloniale project duidelijk naar voren bracht. Gouda stipt de economische betekenis van Nederlands-Indië voor Nederland in haar boek wel even aan, maar besteedt geen aandacht aan de koloniaal-culturele consequenties die dit had. Het doordringen van westerse gebruiksvoorwerpen en van vervoermiddelen als trein en auto zou een interessant en bruikbaar aanknopingspunt geweest zijn. Van de Nederlandse economische aanwezigheid in Indonesië gaf de internationale koloniale tentoonstelling een vrij volledig beeld. Gouda's belangstelling gaat daar echter blijkbaar niet naar uit. In haar beschouwingen over Bali laat zij de gevolgen voor de Nederlandse of westerse visies op de Balinese cultuur van het al in de koloniale tijd om commerciële redenen gestimuleerde toerisme buiten beschouwing. Maar anderzijds mag van een boek dat toch al zo veelzijdig is niet worden verwacht dat alle denkbare aspecten van de Nederlandse koloniale cultuur daarin worden behandeld. Als lezer hoefje het tenslotte niet altijd met de auteur eens te zijn om toe te geven dat Gouda een inspirerend en stimulerend boek geschreven heeft. Omdat zij zoveel zinnigs heeft te zeggen over de Nederlandse identiteit is het dan ook te hopen dat haar boek óók gelezen wordt door historici en andere belangstellenden die zich niet met Indonesië bezighouden.

Arjen P. Taselaar

P. Timmer, *Metz & Co. De creatieve jaren* (Rotterdam: Uitgeverij 010, 1995, 199 blz., f85,-, ISBN 90 6450 254 4).

De 'creatieve jaren' van de bekende winkel Metz & Co vielen samen met het eigenaar- en directeurschap van Joseph de Leeuw en zijn zoon Hendrik. Deze periode begon in 1900 en eindigde in 1973, toen het bedrijf werd overgenomen. Zoals ook uit het voorwoord van een dochter van Hendrik de Leeuw naar voren komt, is dit mooi vormgegeven en uitgevoerde boek